

-Kaj je tisto, kar je treba zbirati danes za prihodnost? Predmet preučevanja in zbiranja je tudi današnja potrošniška družba - torej sedanji trenutek etnološke dediščine. Predvsem pa so to tiste kulturne vrednote, ki so se kot takšne izkazale do sedaj in jih je potrebno vgraditi v prihodnje življenje. Ali smo etnologi usposobljeni za odkrivanje teh tradicionalnih vrednot in za njihovo prenašanje naprej v 21. stoletje?

Popoldanski del posvetovanja je bil posvečen projektu Etnologija v šoli. Ker so bili odsotni pedagoški delavci s fakultete - nekateri imajo že izdelane programe o vključitvi etnologije v šolske programe, je svoje teze predstavil le Rajko Muršič. Po njegovem mnenju je vključitev etnologije v osnovne šole kot posebnega predmeta le iluzija. Nasprotno pa vidi večje možnosti v 'podtaknitvi' etnološke vsebine v že obstoječe šolske predmete. Meni, da bi bilo dobro vzpodbujati tudi doslej dokaj uspešne metode izven- in obšolskega dela z otroci. Na nivoju srednješolskih programov bi bilo etnologijo nujno potrebno vključiti v srednje trgovske, gostinske in turistične šole, medtem ko bi bila po Muršičevem mnenju v gimnazijskih programih ustrežnejša od nacionalne etnologije širša antropološka usmeritev v smislu splošnega poznavanja kultur in priznavanja njihovih različnosti, kar bi pri mladih krepilo in ustvarjalo kulturno ozaveščenost. V razpravi so se izoblikovali trije možni koncepti vključevanja etnološke vede v izobraževanje: formalni (etnologija kot posebni predmet, imenovan tudi domoznanstvo), neformalni (v obliki izvenšolskih dejavnosti in krožkov, raziskovalnih taborov in nalog ter izbirnih predmetov) in alternativni (v univerzi za tretje življenjsko obdobje idr.). Temo smo zaključili s sestavo posebne komisije, ki bo izoblikovala koncept oz. strategijo in ga predložila Ministrstvu za šolstvo.

ETNOLOŠKA PREMIČNA DEDIŠČINA ZA XXI. STOLETJE

JOŽE HUDALES

Specializiranih etnoloških muzejev, z izjemo SEM, v Sloveniji ni, zato pa praktično nimamo muzeja splošnega tipa brez etnološke dediščine. Prav tako imamo celo vrsto manjših zbirk (tudi privatnih), ki po svoji pretežni orientaciji ohranjajo tudi etnološko dediščino. Tako lahko rečemo, da je morda prav etnološka premična dediščina za najširši krog ljudi najbolj zanimiva in zato tudi najbolj pod udarom nestrokovnega zbiranja in varovanja.

Etnološka premična dediščina v slovenskih muzejih seveda deli usodo in probleme ostale dediščine in institucij, v katerih se ukvarjajo z njo - muzejev. Glavni problemi etnološke dediščine so zato povezani s splošnimi problemi muzejev in muzejske

stroke, med katerimi posebej poudarjam pomanjkanje denarja, slabo oz. neustrezno kadrovsko strukturo v muzejih, prostorske probleme nekaterih muzejev (zlasti SEM) itd.

Po drugi strani pa je najbrž tudi muzejem in ljudem, ki so zaposleni v njih, mogoče očitati, da se niso dovolj ukvarjali s problemi marketinga v muzejih, in da se, ob državnem sistemu financiranja, niso posebno trudili izboljšati svojega finančnega položaja. Lastni prihodki (vstopnina in prodaja propagandnega gradiva) so v muzejih povprečno dosegali le 3 - 5% vseh pridobljenih sredstev.

Naslednji problem slovenskega muzejstva, ki zadeva tudi etnološko dediščino v njih, je povezan z muzejskim obiskom in celotnim kompleksom komunikacij z muzejsko publiko. Obisk slovenskih muzejev je bil v prvih letih po vojni skromen, komaj 54.000 obiskovalcev leta 1947, nato je hitro naraščal; v petdesetih letih za sedemkrat, v šestdesetih počasneje (za dvakrat), nato pa v sedemdesetih letih spet hitreje - na skoraj 4,5 milijona letno. V osemdesetih letih pa muzejski obisk močno pada ter že nekaj let stagnira pri 2 do 2.2 milijona obiskovalcev letno. V primerjavi z obiski drugih kulturnih institucij, kjer je obisk tudi statistično primerljiv (npr. gledališče in kino) in kjer v vseh treh dejavnostih nastopa izrazita konkurenca t.i. elektronskih medijev, je sicer muzejski obisk strmo naraščal in tudi strukturni delež muzejskih obiskovalcev je dokaj zadovoljiv:

leto	muzej	gledališče	kino
1947	0.8 %	6.4 %	92.9 %
1956	3.2 %	4.2 %	92.6 %
1968	8.3 %	3.4 %	88.3 %
1979	33.4 %	3.5 %	63.1 %

Slovenski muzeji smo torej pridobili svojo publiko, ki smo jo v primerjavi z nekaterimi drugimi kulturnimi dejavnostmi v veliki meri obdržali, vendar je kriza obiska že krepko potrkala na naša vrata. Toda tendenca upada in konkurenca elektronskih medijev (televizije, videa) bo prej ali slej krepkeje vplivala tudi na nas. Tako je očitno dejstvo, da tudi pri nas muzeji stopajo v čas krize svoje identitete in institucionalne organiziranosti. Na zahodu muzejski delavci že nekaj časa opozarjajo na krizo muzejev. Rešitve iščejo tudi v korenitih spremembah komuniciranja nasproti obiskovalcem.

Prav gotovo obstajajo še drugi, tudi povsem specifični problemi etnološke dediščine v današnjih muzejih, kakor je npr. v zadnjem času ilegalni izvoz dediščine, vendar se mi za vprašanje usode etnološke dediščine v naslednjem stoletju ne zdijo toliko pomembni.

Zato pa se mi zdi pomembnejše, razmišljanje o bodočih funkcijah in usodi etnološke dediščine povezati najprej z usodo same stroke - etnologije in drugih

družboslovnih in humanističnih znanosti, njihovega nadaljnega drobljenja, parceliziranja ali nasprotno povezovanja. Za etnologa - muzealca se to vprašanje neposredno nanaša na vprašanje etnološkega muzejskega predmeta, ki se deloma navezuje na odnose med strokami, ki v muzejskih institucijah (so)delujejo, deloma pa tudi na vrsto teoretičnih razmišljanj o naravi muzejskega predmeta sploh. V zadnjem času se tovrstna razmišljanja zelo intenzivno pojavljajo v okviru muzeologije. Čeprav mnenja niso povsem poenotena in enosmerna, se pridružujem mnenjem, ki o naravi muzejske dediščine vedo povedati tole:

- Muzejski predmet sam po sebi ni statičen in še potem, ko ga že izberemo in označimo za muzealijo, spreminja svojo funkcijo in informacijske potenciale, ki jih je imel že v teku svojega "nemuzealnega" časa. Muzejski predmet se namreč kasneje spreminja zaradi propadanja, konserviranja in restavriranja itd. Tako je tudi v resnici originalen predmet sam po sebi lahko imitacija svoje nekdanje podobe in svojih informacijskih potencialov. Marsikakemu muzeologu zato originalnost ni tako sveta, kot je to običajno v zahodnih civilizacijah, ki temeljijo na predmetnosti in s tem povezanim tradicionalizmom. V "nezahodnih" civilizacijah je pomembnejša od muzejskega predmeta ideja, ki je ujeta v njem oz. v njegovi materializirani obliki. Ne glede na to pa ima vendar originalni muzejski predmet nekaj posebnega, kar ga odlikuje med podobnimi predmeti (torej tudi reprodukcijami). "V tem mitskem, skoraj metafizičnem pomenu se reprodukcija nikoli ne more izenačiti z originalom" (Peter Van Mensch).

Ob otvoritvi Kavčnikove domačije novembra 1992

- Govora je tudi o neke vrste odtujenosti muzejskih predmetov, ki je nujna posledica dodeljevanja predmetu neke posebne vrednosti muzealnega, saj ga odvaja od njegovega kulturnega konteksta in ga konservira v muzeju. S tem predmet izgublja informativnost, hkrati pa dobiva novo vrednost - vrednost izbranega in nov informacijski potencial, ki mu ga pač pripiše kustos. Ta njegova vrednost se s pretekom časa še povečuje. Hkrati obstaja v muzeju množica "nevidnih predmetov", ki so obkrožali razstavljeni oz. izbrani muzejski predmet, ki pa jih v muzeju ni.

Še nekaj je treba upoštevati: predmeti tudi sami, poleg nevidnih predmetov okoli njih, vsebujejo neke "nevidne informacije", ki jih kustos - etnolog, pa celo multidisciplinarna raziskava predmeta, v trenutku izbora ni sposobna zaznati, dokumentirati in poudariti. Ta druga stran predmeta je vedno latentno prisotna in jo bodo lahko odkrili šele kdaj v prihodnje. Večkrat se v predmetu in okrog njega, tudi ko je že nekaj časa v muzeju, razvije neka reprezentativna in simbolična vrednost, ki je v prvotni funkciji ni imel.

Sprejem takih teoretičnih izhodišč ima seveda velike posledice za varovanje etnološke dediščine, pri čemer z uporabo tega termina vedno mislimo na celoto fizičnega varovanja predmeta (restavriranje, konserviranje), na dokumentiranje in varovanje celote informacijskih potencialov dediščine, kot tudi varovanje konteksta in idej, ki jih predmeti nosijo s sabo in ki jih lahko posredujemo predvsem z muzejsko prezentacijo.

V tem pogledu se torej zavzemam (vendar ne vedno in povsod in ne za vsak etnološki predmet v muzeju) za t.i. "dinamično" varovanje (Peter Van Mensch), ko predmet v muzeju tudi uporabljamo, zamenjujemo, nadomeščamo izrabljene dele itd. V tem primeru gre bolj za varovanje "software-a" predmeta, njegove informacijske vrednosti in večšine uporabe predmeta itd. Sam "hardware" predmeta, varovanje njegove fizične integritete in njegova avtentičnost v takem konceptu ni toliko važna.

Ta koncept varovanja, ki temelji na ohranjanju in varovanju vrednot, idej, tradicij, načina mišljenja in načina življenja, bi po mojem mnenju moral biti etnologom mnogo bolj blizu in "umerjen po njihovi duši", kot t.i. statični model varovanja, ki je v bistvu materialna konservacija predmeta ex situ.

Tradicionalni muzeji zahodne civilizacije so skoraj izključno institucionalizirane manifestacije "materialne konservacije ex situ". Sodobni muzeji in mnogi muzeologi, zlasti iz nezahodnih civilizacij, se taki konceptiji muzejev kot "bolnic za umetniške predmete" močno upirajo in menijo, da bi primarna naloga in skrb neke družbe morala biti varovanje tradicije, znanj in idej. Vsekakor pa naj bi bil sodobni trend v konservatorstvu in muzealstvu, trend za XXI. stoletje, kombiniranje in medsebojno prepletanje več vrst zaščitne politike:

1. Materialne konservacije in situ
2. Funkcionalnega varovanja in situ
3. Funkcionalnega varovanja ex situ
4. Materialne konservacije ex situ
5. Zaščite z dokumentiranjem

UNESCO-v "sporazum o svetovni dediščini" iz leta 1972 je v tem pogledu že temeljni dokument, ki se zavzema za take vrste zaščite. Na Nizozemskem menijo, da je treba naravno in kulturno dediščino povezati s prostočasno in rekreacijsko dejavnostjo ljudi in jih zaščititi v njihovi medsebojni povezanosti.

V tem smislu se tudi Kenneth Hudson zavzema za "integriran muzej", in Peter Van Mensch za "integrirano zaščito", ki je multidisciplinarna in predvsem (!) integrirana v sodobni svet in njegove kulturne vrednote in zahteve. Pomemben poskus "institucionalizacije integrirane zaščite" na lokalnem nivoju je "ekomuzej", pri katerem je poudarek na prikazu in obravnavi lokalne družbe v celoti, na vsej aktivnosti človeka in situ, z inkorporiranjem fizične okolice in njenim dinamičnim obravnavanjem ter varovanjem predmetov, znanj in idej. Ekomuzeji, ki so jih v sedemdesetih in osemdesetih letih razvili Riviere, Evrard, Stevenson in Mayrand, tako pomembno prispevajo k razvijanju zavesti o kulturni identiteti lokalnega prebivalstva z raziskovanjem in kritičnim vrednotenjem kulturnih vrednot.

Navajanje takih muzeoloških izhodišč se zdi za obravnavano temo nekoliko nerelevantno, vendar lahko ima v konkretni etnološki muzejski praksi za XXI. stoletje naslednje implikacije:

- ambientalni način zbiranja predmetov, ki v večji meri lahko ohranja tudi kontekst, "atmosfero" predmeta v njegovem izvornem okolju in potencialne informacije ter "ideje", ki jih predmet ali skupina predmetov lahko posreduje današnjemu človeku;
- potrebo po temeljitem dokumentiranju etnoloških predmetov, zbranih v muzeju, tako s stališča konteksta, v katerem so ga uporabljali ter skupaj z vsemi njegovimi "nevidnimi" - ne(i)zbranimi sopotniki. Pri tem bi bilo zelo koristno uporabiti idejo švedskega projekta SAMDOK Nordiska museum iz Stockholma, ki muzeološko dokumentira sodobnost, ko je bodoči muzejski predmet še v uporabi in so njegovi informacijski potenciali tako rekoč neizčrpani;
- dokumentiranje, proučevanje in ohranjanje (tako v okviru študija, kot v muzejski ali konservatorski praksi) pozabljenih znanj, veščin in spretnosti, povezanih z izdelavo ali uporabo etnološke premične dediščine;
- mnogo večjo stopnjo integriranja naporov in dela etnologov - muzealcev in etnologov - konservatorjev
- vsako etnološko razstavo bi moral spremljati set marketinških in strokovnih prijemov, katerih končni cilj bi moral biti, ne samo množičen obisk in evociranje emocij v smislu "iskanja korenin" ali "tako so živele naše babice", ampak tudi spodbujanje ljudi k spoznavanju in poznavanju starih znanj in spretnosti.

Slovenska muzejska praksa (zlasti etnološka!) je, vsaj od začetka osemdesetih let dalje, v tem pogledu že močno napredovala. Cela vrsta etnoloških razstav je presegla tradicionalno "zahodnjaško" koncepcijo muzejskih postavitvev. Brez namena, da bi bil zelo temeljit, naj naštejemo samo nekatere: Vetrnik, Ljubljana po predzadnji modi, Slivarji, Mlinarji in žagarji v dolini zg. Krke, Kam so vsi pastirji šli, serije razstav in razstavic brežiškega muzeja, muzejske instalacije velenjskega muzeja in še mnoge druge.

Ob koncu tega prispevka naj na kratko predstavim še dva projekta iz muzejske prakse velenjskega muzeja. Leta 1989 smo obiskovalcem predstavili rekonstrukcijo podeželske trgovine z mešanim blagom iz tridesetih let tega stoletja. Prava vrednost te razstave je bila predvsem v množici detajlov; opreme, trgovskega blaga, značilnega vonja v taki trgovini itd. V dveh mesecih, ko je bila razstava odprta, si jo je dnevno ogledalo več kot 300 obiskovalcev, ne da bi posebej vlagali v propagando in marketing razstave. Razstava je del nedokončanega muzejskega projekta "Ambienti", zasnovanega leta 1986, ki mu bodo v naslednjih letih sledile še rekonstrukcije gostilne, šolskega razreda, delavnice najpogostejših obrti v Šaleški dolini itd.

Drugi projekt je muzejska prezentacija Kavčnikove domačije v Zavodnjah, ki je bila strokovni (etnološki) javnosti prvič predstavljena decembra 1992, sicer pa bo dokončana v juniju 1993. Tudi v tej prezentaciji smo skušali z množico detajlov - originalnih predmetov iz domačije ali iz Zavodenj - oživiti enkratno dimnično arhitekturo domačije. Pri tem nismo skušali posebej rekonstruirati stanja iz nobenega preteklega časovnega obdobja, ampak smo prepustili predmetom iz prejšnjega stoletja, da v sožitju s tistimi iz sedemdesetih let našega stoletja spregovorijo obiskovalcu o načinu življenja na domu malega kmeta v Zavodnjah. Ob muzejski prezentaciji je bil pripravljen tudi marketinški projekt, ki bo poskušal afirmirati Kavčnikovo domačijo kot neke vrste promocijsko središče vse etnološke dejavnosti velenjskega muzeja, ki sega tako na področja komuniciranja z različnimi vrstami domače in tuje muzejske publike, na področje turistične ponudbe, založništva, oživljanja starih obrti in spretnosti itd. Sicer pa bo priložnost za podrobnejšo predstavitev tega projekta kdaj pozneje, ko bo čas pokazal, da ga je mogoče tudi uresničiti.

NAJPOMEMBNEJŠA REFERENČNA LITERATURA:

- Peter Van Mensch: Muzeji i avtentičnost. *Informatica Museologica*, 1985, št. 3-4, str. 4;
Peter Van Mensch: Muzeologija i muzejski predmet kao nosioci podatka. *Informatologia Jugoslavica* 18, št. 1-2, str. 35-44, 1986;
I. Počkar: Obrobni razstavam ob rob ali o konjih, ki ne dvigajo prahu... *Glasnik SED*, 1991, št. 31, 1-2, str. 46-49;
B. Šulc: Muzeji potkraj 20. stolječa. *Informatica Museologica*, 1989, št. 1-2, str. 8-13
B. Brumen: Razvoj etnološkega muzealstva na Slovenskem, Dipl. delo, Ljubljana 1987,